

О ГОВОРУ И ЋУТАЊУ

(назнаке за размишљање о говору савременог богословља
кроз естетику ћутања)

Ирина Радосављевић
УЛУПУДУС

Апстракт: Естетика ћутања је у савременој теорији уметности егзистенцијални, етички или идеолошки став и начин живота уметника који прекида јавно настајање, излајање и суделовање у свету уметности. Модерна уметност као таква показује у многим својим сећањима тежњу ка прејанку говора и крећању ка тишини. Тиме се отвара простор за откривање извесних паралела са хришћанским етосом кроз појмове исихије, афофистике, одрицања, али истовремено нам се може поставити питање колико савремена православна теологија својим говором показује да осећа егзистенцијалне проблеме на које реагује уметност и какав је њен однос према говору и ћутању.

Кључне речи: естетика ћутања, теологија, говор, тишина

1.

Василиј Кандински¹ у слици тражи „чисти звук“.

Казимир Маљевич² слика бели квадрат на белом.

Ив Клајн³ излаже празну галерију.

* * *

„Заћутимо да бисмо могли чути шапат богова“, вели Ралф Валдо Емерсон, амерички песник и филозоф. Саберимо пажњу, очистимо ум, умиримо чула, да бисмо видели Бога, поручују хришћански подвижници. Корачање ка оностраном подразумева да „одбацимо свако бреме и грех који нас лако заводи“ (Јев. 12, 1), „похоту телесну и похоту очију“ (1Јн. 1, 16). Потребно је разбити идоле и

1 Василиј Кандински (1866–1944) – руски сликар и теоретичар уметности, зачетник апстрактног сликарства, оснивач групе Плави јахач и члан Баухауса.

2 Казимир Маљевич (1879–1935) – руски уметник и теоретичар пољског порекла, оснивач супрематизма и апстрактног геометријског сликарства.

3 Ив Клајн (1928–1962) – француски уметник и цудиста, члан покрета Нови реализам, један од претеча минимализма, поп-арта и перформанса.

помести дом. Потребно је утишати метеж и дисторзију нашег искуства, сабрати нашу растрзану, пометену и загађену пажњу.

* * *

Кандински у апстрактном сликарству осећа беспредметне, натчулне вибрације. Плаво није боја неба већ духовне дубине, бело није боја снега већ „ћутања које није мртво“, црно је „вечно ћутање без наде“. ⁴ Метафизичка дубина боје и њен унутрашњи ритам омогућавају да се слика оствари као музика, да се удаљи од речи и преточи у музику, у симфонију мисли и осећања, земаљског и небеског.

„Прелазећи са делатног у сазнајни ступањ, каже Свети Максим, човек напушта телесно као на облаку, у бистром ваздуху мистичког созерцања, усходи ка вишим умозрењима...“ ⁵

* * *

Маљевич иде ка све већој редукцији у намери да досегне све већу пуноћу. Уметник се мора ослободити гомилања и слагања разноразних кулиса, да би дошао до истине, која је с оне стране, у невидљивом. Редукција миметичког дела на апстрактну композицију и апстрактне композиције на монохромну површину представља покрет ка оном што надилази појавни свет, ка чистом, ка тишини и пројављује тежње модерне уметности ка оном што превазилази разум те она преузима методе карактеристичне за мистичку традицију. „Чистим се назива оно срце у којем одсуствује свако природно кретање ка било чему тварном... Срце је чисто када се сећа Бога не замишљајући га и не уображавајући...“ ⁶

* * *

У жељи за превазилажењем видљивог, тежњи ка трансцендентном, уметност се судара са реалношћу свога медија – она мора употребити средства која је ометају да оствари циљ, њен сопствени језик јој изгледа варљив, недовољан, неадекватан, ограничавајући. Тако се јавља жеља за укидањем. Увидевши своју моћ да негира, да крене путем апофатике, да тражи присуство у одсуству, уметност креће изнад говора, ка тишини...

* * *

Ив Клајн излаже празну галерију да искаже жељу за досезањем бескраја и неопипљивости, сматрајући да у сржи празног, као у срцу човека, букти вечни пламен. Празнина као ослобођеност и очишћеност је место сусрета с оностраним. Ноћ уочи изложбе Клајн фарба галерију у бело да означи највиши ступањ мате-

⁴ Лазар Трифуновић, *Сликарски правци двадесетог века*, Београд, Просвета, 1994, 64.

⁵ Свети Максим Исповедник, *Гностички синојслов*, II, 59.

⁶ *Ibid* 81.

ријалног и реалног, а потом у тај простор уводи плаву боју (плави прозор, плава завеса, плави коктели посетилаца изложбе) као нову натприродну стварност.

* * *

Наспрам схватања уметности као израза људске свести која тежи да спозна саму себе, модерна уметност показује да жели да изађе из саме себе и закорачи у оно што је с оне стране, што превазилази људску свест, да зађе у простор трансцендентног и тако ставља себе у много сложенији и неизвеснији однос према свету. Појмови тишине, празнине, редукције скицирају ново упутство за непосреднији и усредсређенији сусрет.

2.

Артур Рембо⁷ престаје да пише поезију и одлази у Етиопију да тргује кафом, оружјем и робљем.

Марсел Дишан⁸ напушта уметност и посвећује се шаху.

Лудвиг Вигенштајн⁹, као професор философије у Кембрицу, напушта филозофију и ради као медицински помоћник.

* * *

Естетика ћутања¹⁰ је у савременој теорији уметности егзистенцијални, етички или идеолошки став и начин живота уметника који прекида јавно наступање, излагање и суделовање у свету уметности. Ћутањем уметник жели да се ослободи робовања свету који се према њему поставља као заштитник, потрошач, супарник или судија. Уметност за њега више није нешто што треба обожавати, нешто вечно и последње, већ нешто што је потребно напустити. Уметник више не види „највише добро“ у остварењу неког непролазног уметничког дела тј. своје уметности. Она више него икад постаје средство, аскетска вежба, кроз коју се уметник очишћава од себе, да би се коначно очистио и од ње саме. Уметност му на крају више ништа не значи. Он бира ћутање, прекид стварања, тишину. Да ли је уметност погрешан пут, или, како би рекао дадаиста Жак Ваше, глупост? Семјуел Бекет сматрао је да уметност треба да се повуче, да се више не претвара

7 Артур Рембо (1854–1891) – француски песник, представник покрета декаденије, најзначајнија дела написао као младић, а писање напустио кад је имао двадесет једну годину.

8 Марсел Дишан (1887–1968) – један од најзначајнијих и најутицајнијих уметника двадесетог века, везује се за покрет дадаизма и надреализма, утемељивач тзв. *ready-made* уметности.

9 Лудвиг Витгенштајн (1889–1981) – један од најбитнијих философа двадесетог века, бавио се логиком, философијом математике, философијом језика и философијом ума.

10 Miško Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb, Horetzky, 2005. Видети Susan Sontag, *The Aesthetics of Silence, Styles of Radical Will*, Vintage, 1994.

да је способна јер нема шта да изрази, нема чиме, нема из чега, нема силе, нема снаге, нема жеље, на самрти је.

* * *

Шта је с теологијом? Каква је њена реч данас? Има ли она жеље, снаге, силе и има ли чиме да каже реч кад уметност заћути? Колико је њена реч данас жива и аутентична? Колико доспева до човека, колико га разуме, колико говори језиком који он разуме? Да ли ослобађа или заробљава? Да ли је данас до сржи егзистенцијална или само празно поигравање речима? Уметност је спремна и да се подсмехне себи, да плуне саму себе, да се понизи до крајњих граница, па и да уништи себе у рвању са собом, светом и садашњошћу? Да ли је теологија зграбила живи живот, без страха од поруге или каљања? И да ли је спремна да заиста сагледа себе?

* * *

Наше време је време буке. Све одјекује од непрекидног говора. Свет је пре-засићен речима и сликама које се безобзирно умножавају, злоупотребљавају, натурају. Данас сви покушавају да кажу све што могу, скоро да нема више границе између јавног и приватног говора. Захваљујући глобалним електронским комуникацијама, свако свој говор може презентовати читавом свету. Све бруји од непотребно изговорених или написаних речи, сваки смисао се губи у непрестаном брбљању. Реч се више не чује. Слика се више не види. У том океану речи и слика, никоме не пада на памет да заћути.

Уметност нашег времена је такође бучна, али са позивом на тишину. Препознаје потребу за ћутањем, али ипак наставља да говори. Иако схвата да нема више шта да се каже, наставља са причом. Хронична потреба модерне уметности да провоцира, изазива незадовољство, фрустрира публику, може се посматрати као замена за учешће у идеалу ћутања или неостварену чежњу за ћутањем. За тишином. За слободом.

* * *

Недостају нам речи, а истовремено их има толико да постају баналне, бесмислене, испразне. Осим што њихова хиперактивност умртвљује и заслепљује ум и чула, оне су толико загађене и обесмишљене да сасвим природан постаје захтев за почињањем од почетка – од именована ствари. Језик је средство општења, али најзагађеније и најисцрпљеније од свих средстава. И он је пао у историју, и он је превртљив и колебљив. Време је да се спасава реч.

* * *

Теологија нашег времена не може рећи да нема удела у процесу заморног умножавања речи. Пражњења од значења. Понављања и обесмишљавања. Наста-

вљања са говором чак и када нема шта да се каже. „Не може се свагда богословствовати ... увек треба имати меру: када, пред ким и колико. Не може свако богословствовати. Људи који желе то, обавезно морају преиспитати себе, а свој живот морају проводити у тиховању како би се потпуно очистили – и душу, и тело своје. (...) Када је богословље могућно? Када се ослободимо спољашње учмалости и метежа, када сила која у нама влада буде слободна од неприличних и блудних мисли тј. непомешана са њима. Нема сумње да човек треба да буде чист и очишћен тј. *исцражњен*, како би могао *разумети* Боја, а тек када *настјане* време онда *расуђивати о њравом бојословљу*“.¹¹

Свако време носи одговорност поновног осмишљавања своје духовности. Потребно је обратити пажњу на свет око себе, преиспитивати и наново стварати односе, начине, изразе... Износити из ризнице и старо и ново, свима бити све, не прескакати изранављеног Самарјанина на путу, не саблажњавати најмање, ћутећи говорити, говорећи тиховати.

„О ћутање, сабеседовању с анђелима! О ћутање, сијање срца! О спокоју без свађе, породило свих добара, укрепљење поста, уздо језика, уздржање стомака! О ћутање, свагдашњи саговорниче Христов, непрестани видиоче смрти и чувару неугасне светлости! Ко тебе непрестано чува, пева говорећи: Спремно је срце моје, Боже, спремно је срце моје, јер теби доликује хвала и слава у векове. Амин.“¹²

Библиографија и вебографија:

- Григорије Богослов, *Прошив Евномија и о бојословљу*, http://www.verujem.org/pdf/grigoriје_bogoslov_prvo_teolosko_slovo27.pdf, преузето 22.3.2011.
- Максим Исповедник, *Гносџички сџослови*, Источник, Београд, 1996.
- Sontag, Susan, *Styles of Radical Will*, Vintage, 1994.
- Трифуновић, Лазар, *Сликарски љравици дваесеттој века*, Београд, Просвета, 1994.
- Šuvaković, Miško, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb, Horetzky, 2005.
- <http://www.yveskleinarchives.org/>
- <http://www.kazimir-malevich.org/>
- <http://www.understandingduchamp.com/>
- <http://www.wassilykandinsky.net/>
- <http://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein/>

¹¹ Григорије Богослов, *Прошив Евномија и о бојословљу*, http://www.verujem.org/pdf/grigoriје_bogoslov_prvo_teolosko_slovo27.pdf, преузето 22.3.2011.

¹² Свети Јефрем Сиријски, *О безбржностџи и сџокоју с ћушањем*, гл. 1.

ON SPEECH AND SILENCE

Irina Radosavljević
ULUPUDS

***Summary:** In contemporary art theory, the aesthetics of silence is existential, ethical and ideological stance and way of life of an artist who puts his public appearing to an end, exhibiting and his being a part of the art world. Modern art as such in many of its segments shows certain parallels to Christian ethos through concepts such as silence, negation, ascetics but at the same time can pose us a question: How much does contemporary orthodox theology demonstrates by its discourse that it feels existential problems that the contemporary art reacts to and what kind of relation does it have towards silence and speech.*

***Key words:** aesthetics of silence, theology, speech, silence*